

УДК 378.011.3-051:78:[78.071Шевченко]
DOI: 10.33989/2226-4051.2023.27.282142

Вікторія Ірклієнко, м. Полтава
ORCID: 0000-0001-5731-3751

Олена Лобач, м. Полтава
ORCID: 0000-0003-3577-3727

СПАДЩИНА С. А. ШЕВЧЕНКА У ФОРТЕПІАННІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті висвітлюється проблема фортепіанної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва у закладі вищої освіти. Констатовано, що її важливим аспектом є врахування наукових основ процесу навчання гри на фортепіано та популяризація творчості українських композиторів минулого, зокрема полтавського митця С. А. Шевченка. Визначено, що фортепіанні твори полтавця збагачують репертуар студентів із різним рівнем базової інструментальної підготовки; упровадження в практику його наукового доробку сприяє розвитку моторики піаніста, рухливості пальців, звуковидобування, техніки виконання пасажів, гам тощо. Доведено, що наукова та творча спадщина С. А. Шевченка має дидактичну спрямованість і може бути використана в процесі фортепіанної підготовки фахівців спеціальності 014.13 Середня освіта (Музичне мистецтво) з метою її вдосконалення.

Ключові слова: полтавський композитор С. А. Шевченко; наукова та фортепіанна спадщина С. А. Шевченка; основний музичний інструмент (фортепіано); майбутній учитель музичного мистецтва.

Постановка проблеми. Національно-культурне відродження України, розбудова і захист державності значною мірою залежать від учителя, на якого покладено місію виховання в дітей і молоді національного світогляду, поглядів, переконань на основі цінностей вітчизняної культури в полікультурному світовому просторі. Саме в закладі вищої освіти відбувається становлення професіоналізму сучасного вчителя-патріота, формуються його педагогічне мислення й майстерність, загальні та фахові компетентності. Інструментальна (фортепіанна) підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва на засадах культурологічного та краєзнавчого підходів, які передбачають опанування української музичної культури загалом і регіональної зокрема, заслуговує на цілеспрямоване дослідження.

Актуальним є пошук, відкриття та популяризація забутих імен українських митців, композиторів і педагогів. Відродження «призабутих» імен в історії музичної освіти, визначення педагогічного потенціалу їхньої спадщини – це повернення до національних коренів і традицій, до цікавих і важливих сторінок історії мистецтва та освіти, до наукових і методичних напрацювань, які чекають на впровадження в сучасну теорію та практику професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва. З огляду на вищесказане заслуговує на увагу постать Сергія Амосовича Шевченка (1898 – 1985 рр.) – педагога, композитора, мистецтвознавця, громадського діяча Полтави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багатоаспектній проблемі фортепіанної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва присвячено наукові розвідки вітчизняних (Б.°Брилін, Т. Завадська, Є.°Куришев, І.°Мостова, Г.°Ніколаї, О.°Олексюк, Г. Падалка, О.°Рудницька, О.°Щолокова та ін.) (більш детальний аналіз див. у дисертації Ч. Лянлян (2021)) та зарубіжних (А. Akgül, 2022; J. R. Kladder, 2017 та ін.) учених.

Дослідження життя та творчості С. А. Шевченка розпочато 1999 року викладачами й студентами кафедри музики Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (далі – ПНПУ імені В. Г. Короленка), коли І. Мостова відкрила його архів (Мостова, 2006; Левченко та ін., 2020). С. Глушкова (2018), І. Мостова (2006), Н. Павленко (2004) частково проаналізували його творчість, зокрема в контексті використання творчого доробку композиторів Полтавщини у фортепіанній підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва; Г. Левченко (2002), С. Глушкова і Г. Пужай (2019) оприлюднили невідомі музичні твори митця. В українському науковому просторі його згадує професор Н. Гуральник (2021) серед учнів П. Луценка.

Мета статті – висвітлити значення науково-методичної та композиторської спадщини С. Шевченка у фортепіанній підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Методи дослідження. Для вирішення поставленої мети було застосовано такі методи: теоретичні – теоретичний аналіз стану вивчення наукової проблеми; хронологічний аналіз застосовувався з метою зіставлення та узагальнення джерельних

матеріалів; біографічний – задля відтворення портрету композитора; жанровий і кількісний аналіз фортепіанної спадщини митця.

Виклад основного матеріалу. У процесі професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва та інтегрованого курсу «Мистецтво» важливим складником є формування інструментально-виконавської компетентності, яка базується на меті та завданнях загальної мистецької освіти, новітніх теоретичних і репертуарних досягненнях музичного мистецтва, обумовлена кваліфікаційними вимогами до освітнього ступеня «бакалавр», «магістр». Зрозуміло, що пріоритетом є новітні теоретико-методологічні підходи, методики й мистецько-педагогічні технології, які дають можливість ураховувати як сучасні тенденції розвитку музичного мистецтва, так і соціокультурні й освітні виклики сьогодення. За межами теорії та практики професійної підготовки вчителів музичного мистецтва залишається наукова, методична й творча спадщина педагогів-митців минулого окремих регіонів України, зокрема полтавця С. Шевченка.

Сергій Амосович Шевченко – учений, педагог, композитор, організатор музичного життя в Полтаві, який розпочав свій трудовий шлях на посаді лаборанта й концертмейстера (1924 – 1930 рр.) кафедри мистецтвознавства Полтавського інституту народної освіти (тепер – ПНПУ імені В. Г. Короленка), яку очолював славнозвісний В. Верховинць, а згодом – доцента (1934 р.) й завідувача (1930 – 1942 рр.) кафедри фортепіанної гри Харківської консерваторії (нині – Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського), викладача (1946 – 1962 рр.) Полтавського музичного училища (нині – Полтавський фаховий коледж мистецтв імені М. Лисенка).

Композиторська спадщина С. Шевченка представлена переважно фортепіанними творами, що пояснюється його високоякісною професійною освітою. Він навчався в класі засновника харківської фортепіанної школи П. Луценка – учня А. Шульца-Евлера (випускника Ф. Ліста) та Е. Єдлічки (вихованець М. Рубінштейна, син Алоїза Єдлічки – викладача фортепіано та італійського співу в Полтавському інституті шляхетних дівчат) (Гуральник, 2021, с. 193-199). Музичний, організаторський і

науковий талант Сергія Амосовича визнавали адміністрація консерваторії та викладачі кафедри фортепіанної гри, адже саме його було обрано на посаду завідувача кафедри після смерті П. Луценка.

Жанровий і кількісний аналіз архівних документів, зроблений одним з авторів статті О. Лобач, дозволяє стверджувати, що композиторський доробок С. Шевченка включає 198 оригінальних вокальних та інструментальних творів, більшість із них – фортепіанних (144 назви), які представлені в 48 опусах (сам автор налічує 46, що пояснюється технічними помилками). Всі твори можна класифікувати за двома групами жанрів – первинні та вторинні (за В. Цукерманом). До творів первинних жанрів відносимо 25 вокалізів, створених на основі мелодій народних пісень; 15 оригінальних вокальних творів для дітей і дорослих і 8 обробок народних і авторських пісень. У пісенно-танцювальних жанрах написано 15 інструментальних п'єс, 10 дуетів для двох скрипок і 24 ансамблі для початківців. Твори вторинних жанрів складають Концерт для фортепіано з оркестром c-moll у 3-х частинах; Соната стародавньої форми G-dur; 6 сонатин; 35 етюдів; 22 прелюди; 24 поліфонічні твори (прелюдії та фуги або фугети, канони, поліфонії для початківців, інвенції); редакція поеми А. Штогаренка (*Сергій Амосович Шевченко...*).

Серед фортепіанної спадщини композитора безперечною вершиною є Концерт для фортепіано з оркестром c-moll у 3-х частинах, який представлено автором у клавірній формі. Головна тема Концерту побудована на мелодії української народної пісні «Ой у лузі та ще й при березі». Концерт має три частини епічні за характером, віртуозні за виконанням, гармонійно насичені. Переклад Концерту для хору і фортепіано зробив учень С. Шевченка – заслужений діяч мистецтв України, професор, завідувач кафедри музики ПНПУ імені В. Г. Короленка Григорій Семенович Левченко (2002). Цей твір презентовано на багатьох сценах в Україні та за кордоном.

1927 року вийшла друком «Нова початкова школа фортепіанової гри» (збережена оригінальна назва), яка була розрахована на керівників музичного виховання в дитячих відділах музпрофшкіл, дитячих гуртках тощо. Рецензентом навчальної

книги був професор П. Луценко, який зазначає: «Великий плюс цієї школи є те, що автор у всіх п'єсах, вправах оперує виключно матеріалом із скарбниці українських пісень та виспівів» (*Сергій Амосович Шевченко... Спр. 16, арк. 1*). 1946 року С. Шевченко підготував друге видання «Школи фортепіанної гри» (*Сергій Амосович Шевченко... Спр. 16*), до якого включив твори українських композиторів-класиків. На жаль, навчальний посібник так і залишився в рукопису.

Отже, митець уперше в музичній педагогіці України запропонував навчально-методичний посібник для викладачів класу фортепіано та юних піаністів, який містить виключно зразки української музичної культури, що засвідчує високий рівень національної ідентифікації, глибину національного світогляду педагога-патріота. Принципи та логіка побудови змісту «Школи...» ґрунтується на закономірностях процесу навчання гри на фортепіано та стане в пригоді викладачам не лише початкових мистецьких навчальних закладів, але й коледжів і вишів задля послідовного формування інструментально-виконавської компетентності студентів.

У ході історичного аналізу з'ясовано, що на сьогодні з усього спадку С. Шевченка, крім «Нової початкової школи фортепіанової гри» (1927 р.), яка не містить оригінальних творів композитора, вийшли друком нотна збірка «П'єси для фортепіано» (1962), «Хорова версія Концерту для фортепіано з оркестром С. А. Шевченка» Г. Левченка (2002), а також окремі фортепіанні твори митця представлено в посібнику «Вибрані п'єси українських композиторів», укладеного С. Глушковою та Г. Пужай (2019 р.).

Аналіз фортепіанної спадщини С. Шевченка свідчить, що більшість його творів має дидактичну спрямованість, призначена для навчання гри на фортепіано. Репертуар, створений композитором, дає можливість при доборі робочої програми з навчальної дисципліни «Основний музичний інструмент» урахувати індивідуальні особливості інструментальної підготовки студента, адже твори розраховані на різний ступінь володіння фортепіано. Так, «П'єси для фортепіано» цікаві за змістом, емоційні й образні, доступні за фактурою («Годинник», «Жалібна пісня»,

«Золота сопілочка», «Вечір», «Весняний день», «Веселощі» тощо), мають яскраву динаміку («Весняний день»), народні джерела інтонування, гармонії, образності («Пісня»), емоційно насичений і запальний характер («Гарантела»). Вони дають можливість збагатити репертуар студентів із початковим рівнем володіння інструментом. Для більш підготовлених вихованців можна запропонувати окремі частини Концерту для фортепіано з оркестром c-moll, а також сонати й сонатини, численні прелюди й етюди на різні види техніки тощо. На заняттях із курсів «Практикум зі шкільного репертуару», «Методика викладання музичного мистецтва», а також на виробничій педагогічній практиці в закладах загальної середньої освіти майбутні фахівці можуть застосувати фортепіанні твори композитора у будь-якій музичній / мистецькій діяльності (сприйняття та інтерпретація музики, гра на дитячих музичних інструментах, пластичне інтонування, опанування музичної мови, драматизація, художня творчість тощо) на уроці та в позаурочний час.

Вивчення, аналіз і систематизація архівних матеріалів С. Шевченка дозволяє виокремити науково-дослідницький аспект його діяльності, котра розпочалася за часів роботи в Харківській консерваторії. Професор З. Чучмарьов організував спільну лабораторію Харківського психоневрологічного інституту та консерваторії для вивчення впливу музики на стан нервової системи слухачів (*Сергій Амосович Шевченко...* Спр. 12, арк. 6). Допитливий науковець розширив проблемне поле дослідження. Коло його інтересів охоплює історію, теорію і методологію піаністичного мистецтва. Загальна кількість наукового доробку С. Шевченка становить 402 аркуші друкованого тексту (див. таблицю 1).

С. Шевченка цікавить науково-методичний аспект навчання гри на фортепіано. У наведених вище роботах він порушує широкий спектр проблем: позитивний і негативний вплив музики на рослинний і тваринний світ і людину; залежність процесу розвитку здоров'я, задатків, художнього смаку учнів від якості музичного матеріалу, умов організації педагогічного процесу та життєвих умов особистості. На думку митця, незаперечним є висновок про те, що ефективність педагогічного процесу прямо

пропорційна рівню науковості його організації (*Сергій Амосович Шевченко... Спр. 12*).

Таблиця 1

Наукові праці С. Шевченка

№п/п	Назва роботи	Рік	К-ть аркушів
1	Фортепіанна трель	1965	48
2	Моторика піаністів	1965	197
3	Вікові особливості людей та їх значення для піаністів	1968	9
4	Фінгерзація гам	1969	12
5	Антропометричні дані рук піаністів	1971	16
6	Значення аденозинтрифосфорної кислоти для роботи м'язів піаністів	1971	7
7	До фізіології розумової праці піаністів	1971	9
8	До методології науково-дослідної роботи в галузі піанізму	1971	5
9	Тексти двох лекцій для музикантів-піаністів на майбутні часи	1971	15
10	Музика і природа	1972	13

У своїх роботах С. Шевченко розвиває психолого-фізіологічні засади фортепіанної гри, ґрунтуючись на дослідженнях І. Павлова, І. Сеченова, А. Ухтомського та ін. Він планомірно вивчає моторику піаністів та її залежність від психофізіологічних процесів. Педагог наполягає на експериментальній перевірці тверджень піаністів-практиків, бо вважає, що справжнє виникнення науки починається тоді, коли незаперечність явищ доведена, а не тільки передчувається. Він розробив і запропонував діагностичні методи (до речі, з використанням спеціального приладу, що було новаторським у 1930-ті роки минулого століття), які дозволяли точно фіксувати виконавський процес із метою подальшого об'єктивного вивчення його елементів.

Однією з важливих науково-дослідних праць С. Шевченка слід вважати «Моторику піаністів» (*Сергій Амосович Шевченко... Спр. 2*). Робота має 197 аркушів друкованого тексту, 246 найменувань літератури, з яких 42 іншомовні (німецькі та французькі). Її зміст такий: 1. Постановка питання і метод. 2. Вивчення рухливості вказівного пальця людей різних за віком, статтю та фахом: величина рухливості пальців від природи;

характер скорочень м'язів, що беруть участь у роботі того або іншого пальця; вплив тренажу на рухливість. 3. Фортеп'янова трель. 4. Вивчення фортеп'янової гри в одній позиції під час виконання п'яти нот однією або двома руками. 5. Вивчення процесу гри гам та «гамовиглядних» (гамоподібних) пасажів художньої літератури. 6. Вплив емоцій на моторику піаністів. 7. Обсяг вимог художньої літератури до моторики піаністів. 8. Висновки і перспективи дослідження.

У тексті викладено теоретичні основи порушеної наукової проблеми та результати експериментальної роботи (протоколи, таблиці, діаграми тощо).

Свої наукові, методичні роздуми автор адресує найперше викладачам по класу фортепіано, бо розуміє, що педагог має усвідомлювати фізіологічні та психологічні основи навчання гри на інструменті: «Не знаючи в деталях людський організм, не маючи уявлення про закони його роботи, не можна з успіхом керувати його розвитком» (*Сергій Амосович Шевченко... Спр. 2, арк. 2*). Його праці спрямовані на розвиток моторики, яку він розуміє як суму рухів, якими користуються піаністи під час фортепіанної гри. Роботи С. Шевченка розкривають питання розвитку рухливості пальців, звуковидобування, досягнення рівності звучання пасажів способом «перекачування» ваги руки одного пальця на інший («Моторика піаністів»), упровадження авторського способу виконання гам («Фінгерзація гам») (*Сергій Амосович Шевченко... Спр. 4*). Він усвідомлює необхідність використання педагогами-піаністами знань із психології, фізіології організму людини, вищої нервової системи для формування піаністичних умінь і навичок студентів. Отже, теоретико-експериментальні та практичні напрацювання митця доцільно впроваджувати в сучасну професійну освіту вчителів музичного мистецтва з метою вдосконалення їхньої фортепіанної підготовки як у вищих мистецьких і педагогічних навчальних закладах, так і в коледжах мистецтв.

Висновки. Отже, модернізація професійної підготовки вчителів освітньої галузі «Мистецтво» має ґрунтуватися на вивченні, переосмисленні, подальшому розвитку кращих вітчизняних музично-педагогічних традицій.

Серед плеяди видатних митців і педагогів Полтавщини ХХ століття вирізняється постать Сергія Амосовича Шевченка (1898 – 1985 рр.), який залишив вагому наукову, методичну та композиторську спадщину.

Аналіз матеріалів фонду С. Шевченка в Державному архіві Полтавської області, наукових праць із проблеми дослідження дозволив виявити вагомий педагогічний потенціал творчого доробку митця. Фортепіанні твори композитора варто включати до індивідуальних навчальних програм студентів із різним рівнем базової інструментальної підготовки. Його наукові праці розкривають психофізіологічні основи навчання гри на фортепіано, питання розвитку моторики піаніста, рухливості пальців, звуковидобування, роботи над пасажами, знайомлять з авторським способом виконання гам тощо, які стануть у пригоді викладачам у процесі формування інструментально-виконавської компетентності студентів / учнів.

Визначено, що наукова та творча спадщина С. Шевченка має дидактичну спрямованість і може бути використана в сучасному процесі фортепіанної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва з метою її вдосконалення.

Перспективи подальших досліджень – необхідно уточнити деякі моменти біографії С. Шевченка, що вимагає пошукової роботи в фондах інших державних архівів України, а не лише Полтавщини; варто здійснити цілісний мистецтвознавчий аналіз творчої спадщини композитора; потребує детального опрацювання процес розвитку мотивації студентів / учнів до навчання гри на музичному інструменті.

Список використаної літератури

- Глушкова, С. І. (2018). Фортепіанні твори полтавських композиторів в навчальному репертуарі з музичного інструменту. В кн. *Естетика і етика педагогічної дії*: збірник наук. пр. (Вип. 18, с. 123-133). Полтава; Київ.
- Глушкова, С. І., Пужай, Г. В. (2019). *Вибрані н'еси українських композиторів*: навч. посібник (Ч. I). Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка.
- Гуральник, Н. П. (2021). *Українська фортепіанна школа ХХ століття в контексті розвитку музичної педагогіки: історико-методологічні та теоретико-технологічні аспекти*: монографія (2-е вид. виправ.). Київ: Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова.
- Левченко, Г. С., Дем'янюк, Н. Ю., Вовченко, С. В., Гайдамака, В. М., Лобач, О. О. (2020). *Кафедра музики Полтавського національного педагогічного*

- університету імені В. Г. Короленка: ретроспективний аналіз: монографія (2-ге вид.). Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка.
- Левченко, Г. С. (2002). *Хорова версія Концерту для фортепіано з оркестром С. А. Шевченка*: репертуарний посіб. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка.
- Мостова, І. (2006). «Призабутий» син Полтавщини Сергій Шевченко (28.06.1898-17.06.1985). В кн. *Слов'янський збірник* (Вип. 5, с. 282-291). Полтава: ТОВ Фірма «Техсервіс».
- Павленко, Н. О. (2004). Удосконалення фахової підготовки учителя музики на матеріалі спадщини С. А. Шевченка. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*, 2, 211-215.
- Сергій Амосович Шевченко (р. н. 1898) – музикознавець, викладач Полтавського музичного училища. Державний архів Полтавської області. Ф. 8811. Оп. 1.
- Чжоу, Лянлян (2021). *Методика формування творчої індивідуальності майбутнього вчителя музики в процесі фортепіанного навчання*. (Дис. канд. пед. наук). Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Суми.
- Akgül, Alper. (2022). An analysis on piano education in institutions training music teachers in the context of application, teaching experience and pre-school period. *Cypriot Journal of Educational Sciences*, 17 (2), 323-342. DOI: 10.18844/cjes.v17i2.6801
- Kladder, Jonathan Ross. (2017). *Re-envisioning Music Teacher Education: A Comparison of Two Undergraduate Music Education Programs in the U. S.* (PhD diss.). University of South Florida. Retrieved from <http://scholarcommons.usf.edu/etd/6719>

Viktoriia Irkliienko, Olena Lobach

S. A. SHEVCHENKO'S HERITAGE IN FUTURE MUSIC TEACHER PIANO TRAINING

The article highlights the issue of future music teacher piano training in a higher education institution. It has been established that its essential aspect is taking into account the scientific foundations of the process of learning to play the piano and using the repertoire of Ukrainian composers of the past, Poltava artist S. A. Shevchenko in particular.

It has been determined that S. A. Shevchenko's piano works should be included in individual educational programs for students with different levels of basic instrumental training. Thus, the works from the collection "Piano Pieces" have an accessible texture ("The Clock", "The Golden Pipe", "Evening", "Spring Day", "Fun", etc.), bright dynamics ("Spring Day"), folk sources ("Song"), and fiery character ("Tarantella") and provide an opportunity to enrich students' repertoire with an initial level of instrument mastery. The undisputed pinnacle of the composer's piano legacy should be considered the Concerto for Piano with the orchestra in c-moll in 3 parts, presented by the author in piano form, which can be offered to students with a high level of training.

The article analyzes the scientific foundations of the piano learning process developed by S. A. Shevchenko. In his writings, issues of the development of the pianist's motility, finger mobility, sound production, work on passages, the author's method of performing scales, etc. are revealed.

It is proved that S. A. Shevchenko's scientific and creative heritage has a didactic orientation and can be used in the modern process of future music teacher piano training in order to improve it and popularize the work of Ukrainian composers.

Keywords: *Poltava composer S. A. Shevchenko; S. A. Shevchenko's scientific and piano heritage; major musical instrument (piano); future music teacher.*

References

- Akgül, Alper. (2022). An analysis on piano education in institutions training music teachers in the context of application, teaching experience and pre-school period. *Cypriot Journal of Educational Sciences*, 17 (2), 323-342. DOI: 10.18844/cjes.v17i2.6801.
- Chzhou, Lianlian (2021). *Metodyka formuvannia tvorchoi indyvidualnosti maibutnoho vchytelia muzyky v protsesi fortepiannoho navchannia [Methodology for the formation of a future music teacher's creative individuality in the process of piano learning]* (PhD diss.). Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova, Sumy [in Ukrainian].
- Hlushkova, S. I. (2018). Fortepianni tvory poltavskykh kompozytoriv v navchalnomu repertuari z muzychnoho instrumentu [Piano works of Poltava composers in the musical instrument educational repertoire]. In *Estetyka i etyka pedahohichnoi dii [Aesthetics and ethics of pedagogical action]: zbirnyk nauk. pr. (Is. 18, pp. 123-133)*. Poltava; Kyiv [in Ukrainian].
- Hlushkova, S. I., & Puzhai, H. V. (2019). *Vybrani piesy ukrainskykh kompozytoriv [Selected pieces by Ukrainian composers]: navch. posibnyk (P. I)*. Poltava: PNPU imeni V. H. Korolenka [in Ukrainian].
- Huralnyk, N. P. (2021). *Ukrainska fortepianna shkola XX stolittia v konteksti rozvytku muzychnoi pedahohiky: istoryko-metodolohichni ta teoretyko-tekhnologichni aspekty [Ukrainian piano school of the 20th century in the context of the development of musical pedagogy: historical-methodological and theoretical-technological aspects]: monohrafiia*. Kyiv: Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova [in Ukrainian].
- Kladder, Jonathan Ross. (2017). *Re-envisioning Music Teacher Education: A Comparison of Two Undergraduate Music Education Programs in the U.S.* (PhD diss.). University of South Florida. Retrieved from <http://scholarcommons.usf.edu/etd/6719>.
- Levchenko, H. S., Demianko, N. Yu., Vovchenko, S. V., Haidamaka, V. M., & Lobach, O. O. (2020). *Kafedra muzyky Poltavskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. H. Korolenka: retrospektyvnyi analiz [Department of Music of Poltava V. H. Korolenko National Pedagogical University: retrospective analysis]: monohrafiia*. Poltava: PNPU imeni V. H. Korolenka [in Ukrainian].
- Levchenko, H. S. (2002). *Khorova versiia Kontsertu dlia fortepiano z orkestrom S.A. Shevchenka [Choral version of the piano concerto with orchestra by S. A. Shevchenko]: repertuarnyi posib*. Poltava: PNPU imeni V. H. Korolenka [in Ukrainian].
- Mostova, I. (2006). «Pryzabutyi» syn Poltavshchyny Serhii Shevchenko (28.06.1898-17.06.1985) [The "forgotten" son of Poltava Region Serhiy Shevchenko (June 28, 1898-June 17, 1985)]. In *Slovianskyi zbirnyk (Is. 5, p. 282-291)*. Poltava: TOV Firma «Tekhservis» [in Ukrainian].
- Pavlenko, N. O. (2004). Udoskonalennia fakhovoi pidhotovky uchytelia muzyky na materialy spadshchyny S. A. Shevchenka [Improving the professional training of music teachers based on the material of S. A. Shevchenko's heritage]. *Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnoho universytetu im. M. Hoholia. Psykholoho-pedahohichni nauky*, 2, 211-215 [in Ukrainian].
- Serhii Amosovych Shevchenko (r. n. 1898) – muzykoznavets, vykladach Poltavskoho muzychnoho uchylshcha [Serhiy Amosovych Shevchenko (born 1898) is a musicologist, a teacher at the Poltava Music School]*. Derzhavnyi arkhiv Poltavskoi oblasti. F. 8811. Op. 1. [in Ukrainian].

Одержано 10.03.2023 р.